

Turbucz Dávid

Horthy-képek a magyar sajtóban 1945 és 1956 között¹

Horthy Miklós a magyar történelem egyik ellentmondásos alakja. Megítélésében a 20. század során végbement változások elsősorban a politikai hatalom igényeivel, elvárásaival függtek össze. A II. világháború végét követően – a Horthy-kultusz megszűnése után – új diskurzus vette kezdetét, amely eleinte nem volt még homogén, ám a politikai és a hatalmi változások eredményeként 1948–1949-re a kommunista Szabad Nép által közvetített szemlélet vált uralkodóvá. E tanulmány a magyar sajtóban 1945 és 1956 között megjelent Horthy-képeket mutatja be, azt a folyamatot, ahogyan hegemon helyzetbe került a kommunisták leleplező jellegű múltértelmezése.

Horthy Miklós személye és tevékenysége 1918 óta közéleti viták tárgyát képezi. Az I. világháború vége óta megjelent Horthy-ábrázolások, -leírások három csoportba sorolhatók: az első két kategóriát a pozitív (kultikus) és a negatív (leleplező), tehát ellentétes előjelű, folyamatosan bővülő egyoldalú és túlzó értékelések alkotják (ehhez lásd Romsics, 2007; Turbucz, 2012). Az 1945–1989 közötti időszakban a megítélése – a nyilvánosságban – döntően negatív előjelű, leleplező jellegű volt, ami gyökeres változást jelentett az 1919–1944 közötti Horthy-kultuszhoz képest (a kultuszra lásd Turbucz, 2010).² A leleplező narratíva mellett a konszolidált Kádár-korszakban már megjelenhettek kiegyensúlyozott történelmi értékelések is, amelyek empatikus és kritikus módon igyekeztek Horthy életét összetett jelenségként bemutatni. Horthy megítélése így háromszatúvá vált. Értelemszerűen az 1945–1989 közötti időszakban csak kétszatu lehetett, miután pozitív tartalmú álláspontok nem juthattak nyilvánossághoz.³ Horthy Miklós megítélése nem függetleníthető a 20. századi rendszerváltozásoktól, a hatalom birtokosainak politikai és ideológiai elvárásaitól. Az egyes narratívák közötti küzdelem jelentős mértékben összefüggött az aktuális politikai erőviszonyokkal: azzal, hogy a hatalom tolerálta-e a különféle narratívák létezését, és ha igen, milyen teret engedett a közöttük folyó vitának.

1945 és 1956 között mindenekelőtt negatív előjelű értékelések kerülhettek a nyilvánosság elé. Miután a koalíciós időszakban még volt politikai pluralizmus, így teljesen homogén Horthy-képről 1949-ig nem lehet beszélni: a kritikus szemlélet emiatt eltérő módokon jelent meg a kutatásom során elemzett lapokban (ezért használom a címben többes számban a Horthy-képek kifejezést). A szerzők álláspontját személyes sorsuk (a politikai nézeteik miatti korábbi üldöztetés, emigráció, Holokauszt), meggyőződésük és a politikai, hatalmi elvárások együttesen határozták meg.

Tanulmányom megírása során a kommunista Szabad Nép, a kommunista párthoz lojális Ludas Matyi, a szociáldemokrata Népszava, a kiscgazda Kis Újság, a parasztpárti Szabad Szó, a polgári radikális Haladás és a polgári demokrata Világ cikkeket elemeztem. Az elemzett cikkek a népbírói perekről és egyes belpolitikai eseményekről szóltak, valamint a német megszállás (március 19.), a Tanácsköztársaság (március 21.), az ország „felszabadulása” (április 4.) és a „kiugrási” kísérlet (október 15.) évfordulóin jelentek meg. Megvizsgáltam azt is, hogy reflektáltak-e a lapok, és ha igen, akkor miként, Horthy nürnbergi kihallgatására (1948. március 4.).

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergenciaprogram” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A baloldali emigráció tevékenysége eredményeként a leleplező szemlélet már a Horthy-korszak elején megjelent, azonban érdemben – a fennálló hatalom ellenintézkedései, a nyilvánosság szerkezete miatt – nem tudta befolyásolni a magyarországi nyilvánosságot.

³ Nem foglalkozom a magánszféra keretei között létező Horthy-képekkel.

A kommunisták leleplező narratívája: a Szabad Nép és a Ludas Matyi

1945 után a kommunista párt központi lapjában található a legmarkánsabb Horthy-kép, ráadásul ez a napilap – szinte az első számától (1945. március 25.) kezdődően – minden lehetőséget felhasznált arra, hogy értékelje Horthy Miklós szerepét, személyiségét és tetteit. Az 1945 októbere és 1946 márciusa közötti népbíróági perek alatt például a Szabad Nép rendszeresen foglalkozott a személyével. A cikkek szerzői gyakran polemizáltak az 1919 és 1944 közötti kultikus értékelésekkel, és azokkal teljesen ellentétes állításokat tettek. A leleplező kommunista értékelés ebből következően a Horthy-kultuszra válaszul (is) született meg, annak ellennarratíváját jelenti, így ugyanolyan túlzó, egyoldalú szemlélet jellemezte, mint magát a Horthy-kultuszt, csak éppen ellentétes előjellel. A leleplező szemlélet a kommunista hatalomátvétel után állami szintre emelkedett, egyeduralmódóvá és megkérdőjelezhetetlenné vált.

A Szabad Nép hasábjain a Horthy-kultusz lebontására és egy új narratíva felépítésére az antifasiszta paradigma részeként került sor. Eszerint az első világháború utáni időszakot a „fasiszmus” (ide tartozott mindenki, aki nem kommunista) és az „antifasiszmus” (ennek képviselőiként mutatták a kommunistákat) közötti küzdelem határozta meg.⁴ 1919-ben ugyan még sikerrel tudták a „fasiszták” megakadályozni a „haladást”, azonban 1945-ben és azután erre már nem volt módjuk (Rév, 1999). A „fasiszmus” és a „kommunizmus” harca azt is jelentette, hogy – legitimálva ezzel a kommunista párt hatalmi törekvéseit – „a Horthy-rendszer egyetlen valódi alternatívája a kommunista kormányzat volt” (Apor, 2014: 98). Révai József, a kommunista párt kultúrpolitikus és ideológusa 1945. május 1-jén megjelent vezércikkében ugyanis határozottan leszögezte, hogy 25 esztendőn keresztül „fasiszta uralom” volt Magyarországon, ami ugyan nem volt „totális fasiszmus”, mint Olaszországban és Németországban, „de fasiszmus volt mégis”, ráadásul Európában ez volt az első „fasiszta diktatúra”. Révai a kommunista párt célját is meghatározta: „A mi dolgunk a magyar fasiszmust gyökerestül kiirtani.”⁵ A Szabad Nép hasábjain gyakran szerepelt a „Horthy-fasiszmus” szóösszetétel, alkalmazása hamar napi rutinná vált. Elsősorban azért, mert e bipoláris szemlélet keretei között össze tudták mosni a német és a magyar politikai rendszert, Adolf Hitler és Horthy Miklós személyét. Az egyik cikk például (tévesen) azt állította, hogy Hitler és Horthy már 1923-ban találkozott egymással, együttműködésük már akkor megkezdődött. Az újságíró értékelése szerint ez „a leleplezés egészen új megvilágításba helyezi a Horthy-rendszer és a Hitler-fasiszmus eszmei és egyéb kapcsolatait”. Ugyanis a magyar „fasiszta” rendszer mintát adott Adolf Hitlernek, ami azt jelenti, hogy „az európai fasiszmus kialakulásában és ezen keresztül a magyar-német sorsközösség katasztrófával végződő kifejlődésében Horthy Miklósnak elsőrendű szerepe volt”.⁶

A „fasiszmus” elleni harc kétféle formában is felbukkant az elemzett cikkekben. Elsősorban a népbíróági perek vonatkozásában, miután ez adott lehetőséget leszámolni az előző korszak politikai elitjével (Pritz, 2011). A perek kapcsán a tudósításokban és a vezércikkekben gyakran feltűnt Horthy neve is, mert ő „volt az első bűnös”.⁷ Erről karikatúra is készült, amelyet a Ludas Matyi, a kommunista párthoz kötődő satirikus lap közölt.⁸ Ezen Horthy bekeretezett arcképe körül áll, illetve ül a Horthy-kor utolsó hét évének néhány fontosabb politikusa (Imrédy Béla, Endre László, Bárdossy László, Szálasi Ferenc, Jaross Andor, Hubay Kálmán, Rajniss Ferenc stb.), akiket Péter Gábor fotóz.⁹ A karikatúra a Horthy-korszakot homogén időszakként állította be, azt sugallva, hogy a képen láthatók között politikai szempontból érdemi különbség nem volt, miután az „osztályfőnök”, a kormányzó volt közöttük a közös pont. A Szabad Nép értékelései szerint a Horthy-korszak nemcsak homogén időszak volt, hanem a magyar történelem mélypontja is: annyi „bűnt” ugyanis ezen értelmezés szerint az ország vezetői korábban nem követtek el, mint 1919 és 1945 között.¹⁰ Mivel Horthy Miklóst nem vonták felelősségre, a kommunista párt lapjában publikálók ezt szimbolikus értelemben, a volt kormányzó lejáratásán és démonizálásán, a korszak politikai szereplőinek összemosásán keresztül

4 A kommunista propaganda – ebben a vonatkozásban – kizárólag ezt a két fogalmat használta: „Számukra a múlt minden eseménye értelmezhetőnek tűnt e séma segítségével” (Apor, 2014: 117).

5 Révai József: A fasiszmus vége. *Szabad Nép*, 1945. május. 1. 1.

6 Fábrián Ferenc: Horthy és Hitler első találkozása. *Szabad Nép*, 1945. augusztus 26. 3.

7 A hazaárulókat. *Szabad Nép*, 1945. október 30. 1. Ha nem nevezem meg a jegyzetekben a cikkek szerzőit, akkor ez az információ nem ismert, mert a lap nem közölte.

8 A *Ludas Matyi* 1945 és 1956 között elsősorban a népbíróági perek időszakában foglalkozott a volt kormányzó személyével. Lásd például 1945. október 21. 4–5., október 28. 4–7., november 4. 2., november 11. 4–5., november 18. 4–5., december 2. 1., 1946. február 26. 4.

9 A tavaly levizsgázott jelen növendékek egyéves találkozója. *Ludas Matyi*, 1945. október 14. 1.

10 Bárdossy László a magyar nép ítélőszéke előtt. *Szabad Nép*, 1945. október 30. 1.

tették meg. Erre a népbíróági perek remek alkalmat teremtettek. Ilyenkor, ha csak lehetett, az újságírók e célnak megfelelő állításokat helyeztek el a tudósításokban, idézve és kommentálva a tárgyalásokon elhangzottakat. Endre László, a belügyminisztérium korábbi államtitkára tárgyalásán például az 1944-es deportálások kerültek előtérbe. Erről a tudósítás azt írta, hogy Endre „pályafutása mutatja legjobban, milyen egyenes út vezet Horthytól Szálasi uralomra jutásáig”.¹¹ Hasonló értékelések kerültek a Baky-perről megjelent beszámolóba is.¹² A magyar zsidóság sorsa viszont nem tekinthető a Horthy-kép lényegi elemének, mert a kommunista múltszemléletben a holokauszt alárendelődött a „fasizmus” és az „antifasizmus” közötti küzdelem bemutatásának (Romsics, 2011). Horthy Miklós és Szálasi Ferenc politikai tevékenysége, felelőssége összemosására leginkább a Szálasi-per alatt került sor, de volt rá példa korábban is.¹³ A Szálasi-per idején megjelent cikkek egyik fontos állítása az volt, hogy az országot Horthy „kergette bele” a háborúba, amelyet Szálasi készséggel fejezett be.¹⁴ Mint köztudott, Horthyt Magyarországon kívül sem vonták felelősségre (Gellért & Turbucz, 2012). Ezért azután, amikor sor került Horthy nürnbergi kihallgatására, a Szabad Nép leszögezte, hogy a vádlottak padján lenne a helye. A pártlap újból összegezte lesújtó véleményét a Horthy-korszak névadójáról, majd az írás végén az újságíró egyértelművé tette, hogy a magyar nép „már ítéletet mondott” a volt kormányzó felett, és „a nemzet ítélete ellen fellebbezés nincs”.¹⁵

A Szabad Nép szerint a szervezkedő „reakcióra” állandóan oda kellett figyelni, mert a veszély még nem múlt el. A népbíróági perek mellett ez volt a „fasizmus” elleni harc második típusa. A „reakció gyökereit kell kitépni” – írta Révai –, mert ennek lehet csak hosszú távú eredménye. A népbíróági perek csak az első lépést jelentették.¹⁶ Ezzel magyarázható, hogy a pártlap hasábjain mindig potenciális veszélyforrásként hivatkoztak a „fasizmus” vezérére, Horthy Miklósról és követőire. A Magyar Testvéri Közösség elleni perben¹⁷ („fasiszta összeesküvés”) is feltűnt a kormányzó alakja, akinek hívei – a vád szerint – vissza kívánták állítani a „Horthy-rendszert”.¹⁸ A kispárt miniszterelnök, Nagy Ferenc kikényszerített lemondásakor is előkerült Horthy személye: tehát az úgynevezett szalámitaktika, a koncepciók perek egyik fontos eszköze és következménye volt Horthy Miklós lejáratása is (legalábbis a Szabad Nép hasábjain). A miniszterelnököt a lap összefüggésbe hozta a Magyar Közösség „összeesküvéivel”. A lemondását követően – legalábbis Horváth Márton, a Szabad Nép felelős szerkesztője szerint – „Nagy Ferenc végre keblére ölelheti a magyar fehérterror politikai szülőltjét”.¹⁹ A Ludas Matyi ezt egy olyan karikatúrával érzékeltette, amelyen az emigránsok – közöttük Nagy Ferenc – Svájcban a „Horthy Miklós katonája vagyok” című dal dallamára hintáznak.²⁰ Majd, miután 1948. június 3-án Pócsperin egy rendőr életét vesztette (véletlenül elsült a saját fegyvere), a kommunista párt által előidézett hisztéria újabb lehetőséget adott a „Horthy-restauráció” vádjának megfogalmazására. Révai József akkor így fogalmazott:

„A szabolcsi zendülés is bizonyítja, hogy az egyházi iskolák államosítása elleni harc aktivizálja a régi rendszer mindenrendű és rangú hívét, hogy az egyház védelme csak homlokzat, a vallás védelme csak jelszó, amely mögött a földreform ellenségei, a demokrácia ellenségei, a nép ellenségei, Horthy és Habsburg, a nagybirtok és nagytőke hívei rejtőznek el és vonulnak fel, felhasználva a nép egyes rétegeinek anyagi és szellemi nyomorúságát.”²¹

11 Endre, Baky, Jaross. *Szabad Nép*, 1945. december 18. 2. Vö. Apor (2014).

12 Baky vallomása. *Szabad Nép*, 1945. december 20. 2.

13 Lásd például Révai József: A szegedi kézfogás és ami utána következik. *Szabad Nép*, 1945. július 8. 1.; Horthy és Szálasi. *Szabad Nép*, 1945. október 14. 2.

14 Horthy bűnösségére is fény derül a Szálasi-perben. *Szabad Nép*, 1946. február 6. 1.

15 Visszhang. *Szabad Nép*, 1948. március 6. 5.

16 Révai József: A demokrácia támadásban. *Szabad Nép*, 1945. július 22. 1.

17 A per célpontja Kovács Béla, a Kispárt párttitkára volt. 1947. február 25-én – a Közösség ellen összegyűjtött információkra hivatkozva, amelyeket veréssel és zsarolással szereztek meg – tartóztatták le és hurcolták a Szovjetunióba.

18 Köztársaság-ellenes összeesküvés. *Szabad Nép*, 1947. január 5. 1.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K. 428. XXVI-A-14. Kül- és belpolitikai kiadás. 1947. január 4. 36.

19 Horváth Márton: A válság megoldódik. *Szabad Nép*, 1947. június 1. 1.

20 Hintapolitika Svájcban. *Ludas Matyi*, 1947. június 11. 1.

21 Révai József: Pócsperin. *Szabad Nép*, 1948. június 6. 1.

A fentiek is jól mutatják a koalíciós időszak politikai kultúrájának – a kormánypártok között realizálódó – konfliktusos jellegét, amelyben a „Horthy-fasizmussal” való együttműködés és a rendszerváltozásra (a köztársaság megdöntésére való) törekvés vádja fontos szerepet töltött be (Szajda, 2003).

A népbírószági perekon kívül egyes évfordulókon megjelent cikkek járultak hozzá a leleplező narratíva megalapozásához, majd fenntartásához. Március 21-e és április 4-e alkalmából minden évben jelentek meg cikkek, míg március 19-e és október 15-e környékén nem. Az, hogy megjelentek cikkek, még nem jelentette, hogy azok érdemben foglalkoztak is Horthy értékelésével. A német megszállás évfordulóin közölt cikkeknek két fő üzenetük volt. Az egyik szerint Horthy, ahogyan korábban is, készséges – „hazaáruló”, „nemzetáruló” – módon működött együtt Hitlerrel.²² A másik szerint a megszállás a Horthy-korszak „elkerülhetetlen” következménye volt.²³ Egy teleologikus értelmezésről van szó (Apor, 2014), amelyet 1955-ben így fogalmaztak meg:

„...természetes és egyenes következménye volt [a megszállás] annak a népellenes reakciós politikának, amelyet a magyar uralkodó osztály hosszú évek óta, kerek negyedszázadon keresztül folytatott. Rettegés a néptől, a haladástól, a forradalomtól, ez volt a Horthy-uralom 25 esztendő politikájának fő mozgatója, ez a politika vitte a magyar burzsoáziát a hitleri fasizmus karjaiba, a szovjetellenes háborúba, ez idézte elő a német megszállást, az ország rombadöntését.”²⁴

Emellett az újságírók időnként aktualizálták is mondanivalójukat, jelezve a múlt és a jelen közötti különbségeket, azt, hogy az elért eredmények védelme és egy újabb „március 19-e” megakadályozása miatt le kell „számolni” a belső „ellenségekkel”.²⁵ A Tanácsköztársaság évfordulóin megjelent cikkek csak közvetetten foglalkoztak a volt kormányzó szerepével.²⁶ Amikor így tettek, akkor azt emelték ki, hogy Horthy „hazaáruló” módon – az „imperialista” hatalmakkal együttműködve – került hatalomra. Az üzenet már a koalíciós időszakban is megtalálható volt, azonban a hidegháború idején – a propaganda részeként – hangsúlyosabbá vált: ezáltal ugyanis történelmi előképét lehetett adni az „imperialista” hatalmak aktuális fenyegetésének.²⁷ Réti László, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet igazgatója 1953-ban le is szögezte, hogy: „Ma a nyugati imperialisták [...] szeretnék újra leigázni a népi demokratikus országok, köztük hazánk, szabaddá lett népét.”²⁸ A „Horthy-fasizmus” külső támogatójaként tehát az „imperialista” hatalmak is szerepet kaptak a „fasizmus” és az „antifasizmus” közötti küzdelemben, és ebből következően nemcsak a belső, hanem a külső ellenségképzésben is. Április 4-én az újságírók és a beszédírók a múlt és a jelen közötti különbségeket hangsúlyozták ellentétpárok alkalmazásával, és a már említett jelzőket ismételték Horthy Miklóssal kapcsolatban („fasiszta”, „reakciós”, „népelnnyomó” és „hazaáruló”). Az ország akkori vezetői ezen interpretáció szerint csakis terrorisztikus eszközökkel tudták fenntartani – a „haladást” akadályozó – uralmukat. Április 4-én kezdődhetett meg a magyar nép „feltámadása” és „újjászületése”, mert – az 1951-ben megjelent évfordulós cikk szerint – „a felszabadulás ragadta ki az ezer sebből vérző magyar népet a háborúból”.²⁹ Október 15-én szintén lehetőség nyílt Horthy Miklós értékelésére, amely szinte semmivel sem különbözött a fentiekben összefoglalt állításoktól. Tartalmi téren egyetlen különbség látható, mégpedig az, hogy a Horthy-korszakot meghatározó „népellenességet” tekintették az átállási kísérlet alapvető okának: „Az egész Horthy-korszak egyetlen nagy október 15. volt: az irtózás a néptől, a félelem a szabadságtól.”³⁰

22 Lásd például 1944. március 19-ike. *Szabad Nép*, 1948. március 19. 3.

23 Lásd például Az 1944. év tanulságai. *Szabad Nép*, 1954. március 19. 3.

24 Figyelmeztető évforduló. *Szabad Nép*, 1955. március 19. 3.

25 1944. március 19-én. *Szabad Nép*, 1947. március 19. 3.

26 A Tanácsköztársaság 1945 utáni utóéletéhez lásd Apor (2014).

27 Lásd például Harmínckét évvel ezelőtt. *Szabad Nép*, 1951. március 21. 3.

28 Réti László: A Magyar Tanácsköztársaság dicső példája. *Szabad Nép*, 1953. március 21. 3.

29 Lásd például Kállai Gyula: Április 4. *Szabad Nép*, 1946. április 4. 1.; Szabadságunk hetedik évének küszöbén. *Szabad Nép*, 1951. április 4. 1.

30 Nyilas rémuralom. *Szabad Nép*, 1946. október 15. 1.; 1944. október 15-éről 1949. október 15-én. *Szabad Nép*, 1949. október 15. 5. (Az idézet itt olvasható.)

A szociáldemokraták leleplező értelmezése: a Népszava

A szociáldemokrata napilap kutatásaim szerint a népbírószági perek időszakában kezdett el Horthy személyével foglalkozni. Addig ugyanis főként a német megszállók és a nyilasok szerepét értékelte.³¹ A „kiugrási” kísérlet első évfordulóján már sor került a fehérterror és a nyilas terror összekapcsolására, amihez a szerző hozzátette:

„Horthyék idővel konszolidálódtak, fehér lóra ültek, országoltak, sőt országot gyarapítottak. És úgy viselkedtek, mint az egyik bordélytulajdonos, aki szöske unokáit már apácák iskoláiban neveltette, midőn pedig elhagyta őt a bűn, vasárnap délután litániára járt és ott rózsafüzért morzsolgatott. Bizony a gonosztevők is idővel nagyapók lesznek.”³²

A népbírószági perekről közölt tudósításokban és a vezércikkekben folytatódott 1919 és 1944 összekapcsolása, a Horthy-korszak alapvetően homogén időszakként történő bemutatása, ugyanis „nem 1944. március 19-én, hanem 1919 augusztusában kezdődött az a nemzeti tragédia, amelynek utolsó fejezetét most írják” (a Bárdossy-per az utolsó fejezet).³³ A szociáldemokrata lapban is megjelentek a „reakciós” és a „fasizmus” szavak.³⁴ A perekről közölt tudósításokban is található utalások a kormányzó szerepére, elsősorban a hadba lépés és az 1944-es deportálások kapcsán, bár ezek száma alacsonyabb volt, mint a Szabad Népből. A deportálások kapcsán idézte a tudósítás Endre László egyik kijelentését: „...a kormányzó közlése szerint a német megszállás mindaddig nem szűnik meg, amíg a zsidók deportálására irányuló német kívánságoknak a magyar kormány eleget nem tesz.”³⁵ A Baky-perről szóló egyik tudósításból pedig az derült ki, hogy a kormányzó állítólag azt mondta Baky Lászlónak: „A galíciai kommunista zsidókat utálom. Ki velük! De azt te is beláthatod Baky, hogy Chorin és Vida éppen olyan jó magyar, mint te vagy én.”³⁶ A zsidóság sorsa a Népszava esetében már a Horthy-kép egyik fontos elemének tekinthető. A népbírószági perek követően a napilap valamivel ritkábban foglalkozott Horthy szerepével. 1946-ban és 1947-ben március 19-e és október 15-e alkalmából ugyanis újból a németek és nyilasok felelősségét hangsúlyozta.³⁷ Kivételt a Somogyi Béla és Bacsó Béla 1920. február 17-ei meggyilkolására történő emlékezés jelentett (a gyilkossághoz lásd Szinai, 1988). A Kovarcz Emil népbírószági tárgyalásáról szóló tudósításból kiderült, hogy a vádlott vallomása szerint „a Somogyi-gyilkosság értelmi szerzője Horthy Miklós fővezér volt”.³⁸ A szociáldemokrata lap egyetlen cikke foglalkozott kifejezetten a korai évfordulókon a volt kormányzóval. Az 1946. április 4-ei cikk szerint Horthy tudta, hogy mi lesz a deportált magyar zsidók sorsa. Az ismeretlen újságíró szerint:

„Vegye végre tudomásul az ország népe, hogy Horthy Miklós ugyanolyan közönséges rablógyilkosságok sorozatában bűnös, mint volt miniszterei, pribékjei és hóhérai.”

Bár sokkal jellemzőbb volt a kommunista pártlapra, hogy a Horthy-kultusz állításaival vitatkozott, az erre való reflexióra ebben a cikkben lehet példát találni. A szerző leszögezte ugyanis: „...a kormányzó fennkölt személye még sokak,

31 Lásd például Szakasits Árpád: Újra és mégis itt vagyunk. *Népszava*, 1945. február 28. 1.; Az ellenforradalom. *Népszava*, 1945. március 17. 1.

32 Szabó István: Október ámokfutói. *Népszava*, 1945. október 14. 1.

33 Tisztázódott a bűnösség kérdése a Bárdossy-perben. *Népszava*, 1945. október 31. 2.

34 Lásd például A magyar nép nem háborús bűnös. *Népszava*, 1945. november 22. 2.; A szociáldemokraták Horthy-korszak képéhez lásd még Sipos (2008).

35 Endre, Baky és Jaross. *Népszava*, 1945. december 18. 2.

36 Baky követelte a szociáldemokrácia kiirtását. *Népszava*, 1945. december 20. 3.

37 Szabó István: 1944. március 19. *Népszava*, 1946. március 19. 1.; A szegény évfordulója. *Népszava*, 1946. október 15. 7.; Sötét évforduló. *Népszava*, 1947. október 15. 5.

38 Kovarcz Emil bevallotta. *Népszava*, 1946. március 20. 1.; Lásd még 1920. február 17. *Népszava*, 1948. február 17. 3.

nagyon sokak előtt tiszteletben áll.³⁹ A Magyar Közösség elleni perben – annak aktuális vonatkozásai kapcsán – itt is megtalálható a kormányzóra való utalás („aljas Horthy-brigantik gyilkos szövetkezése”).⁴⁰

A Népszava 1945-ben valamivel később kezdett el foglalkozni Horthy értékelésével, mint a Szabad Nép. A Szabad Néphez képest kevésbé jellemezte cikkeit az útszéli stílus, tehát a szóhasználat terén kimutathatók különbségek, annak ellenére, hogy a tartalmi kérdésekben – a zsidóság sorsát leszámítva, amely nagyobb hangsúlyt kapott cikkeikben – nem található markáns eltérés. Az is látható, hogy a volt kormányzó szerepéről kevesebbet írtak az elemzett évfordulókon. 1948. június 12-éig volt a Népszava a szociáldemokrata párt központi napilapja. Az egyesülési kongresszus után már a szakszervezetek lapjaként adták ki, Horthy-képe pedig nem tért el a Szabad Nép irányvonalától.

A parasztpárti értelmezés: a Szabad Szó

A Nemzeti Parasztpárt központi lapjának újságírói is rendszeresen tudósítottak a népbíróági perekről, azonban Horthy Miklós szerepével e cikkekben különösebben nem – általában csak érintőlegesen, utalásszerűen – foglalkoztak, miközben a Horthy-korszakot igen kritikusan értékelték.

Az 1919 és 1944 közötti időszak megítélésük szerint is homogén korszak volt, és az 1919-es kezdet logikusan vezetett el 1944-hez.⁴¹ A kormányzó szerepéről a vádlottak és a tanúk vallomásaiból szerezhettek ismereteket a lap olvasói. Így például az egyik tudósításban szerepelt Bakó László már idézett kijelentése.⁴² A Szálasi-per kezdetén megjelent vezércikk a nyilasok felelőségének taglalásán túl arra is kitért, hogy „a nyilas mozgalom mögött táptalajként ott áll a fél-feudális, fél-fasiszta ellenforradalom 25 éves uralma”, tehát az elmaradt földreform, a korlátozott választójog és a munkásmozgalom korlátozása.⁴³ Az évfordulókon 1945-ben és 1946-ban szintén a magyar szélsőjobboldal és a megszálló németek – és nem a kormányzó – felelőségét emelték ki az újságírók. A rendszert – a Parasztpárt „profiljának” megfelelően – főként a szociális igazságtalanságok miatt kritizálták, amelyek lehetővé tették a szélsőjobboldal megerősödését.⁴⁴ Változás ezen a téren – a hatalmi változásokkal összefüggésben – 1947-ben következett be. 1947. március 19-én már Horthy „hazaáruló” politikájáról írt a lap.⁴⁵ Majd fél évvel később arról, hogy „a nyilas bérgyilkosok Horthyhoz jártak iskolába”.⁴⁶ Az átállási kísérlet negyedik évfordulóján megjelent cikk szerint ez a nap „szerves következménye volt a huszonöt esztendősi reakciós politikának”, mert a proklamációval Horthy Miklós „a maga és népellenes uralkodó osztálya számára igyekezett menteni, ami menthető”.⁴⁷ Ezt a módosulást jelzi, hogy a Magyar Közösség elleni vádak is az eddigiekhez hasonlóan értékelték a lap. Eszerint az összeesküvők „Horthyhoz, a fehér lóhoz, az ellenforradalom minden haladási, szabadságot, emberiséget elülő rendjéhez akartak visszatérni”.⁴⁸ Horthy Miklós 1948. március 4-ei nürnbergi vallomása ürügyén a Szabad Szó a volt kormányzó „országpusztító szerepéről” írt.⁴⁹

A kommunista párt megerősödésével tehát lassan átalakult a közbeszéd, az alkalmazott retorikai elemek módosultak, így a parasztpárti Szabad Szó ábrázolási módja is fokozatosan közeledett a kommunista Horthy-képhez. A kommunista párt nem tartotta lényegesnek, hogy a sajtó felett minél előbb megszerezze a befolyását (Kalmár, 1998), így az egyes lapok álláspontja terén rögtön nem tűntek el a már jelzett különbségek. A parasztpárti lap még 1949 és 1952 között is megjelenhetett, igaz, akkor pluralizmus már nem létezett: a kommunista párt által elfogadott álláspontot közvetítette ez a lap is.

39 Horthy Miklós. *Népszava*, 1946. április 4. 3.

40 Háromi László: Erős kézzel. *Népszava*, 1947. január 5. 5.

41 Lásd például Kelemen János: Imrédy. *Szabad Szó*, 1945. november 15. 1.

42 Bakó László a népbíróág előtt. *Szabad Szó*, 1945. december 20. 2.

43 Ki a felelős? *Szabad Szó*, 1946. február 7. 1.

44 Lásd például Kelemen János: A nemzeti szegény napja. *Szabad Szó*, 1945. október 14. 3.; Kelemen János: Március 19. tanulságai. *Szabad Szó*, 1946. március 19. 1.

45 Március 19. *Szabad Szó*, 1947. március 19. 2.

46 Három éve. *Szabad Szó*, 1947. október 16. 2.

47 1944. október 15-e. *Szabad Szó*, 1948. október 15. 4.

48 Konok és korlátolt. *Szabad Szó*, 1947. január 8. 2.

49 Horthy Nürnbergben. *Szabad Szó*, 1948. március 5. 1.

A kisgazda múltértelmezés: a Kis Újság

A kisgazda napilap – annak ellenére, hogy negatívan értékelte a Horthy-korszakot – Horthy személyével eleinte nem foglalkozott. Tildy Zoltán úgy fogalmazott, hogy „a pusztulás szélére került a nemzet, rommá lett az ország, elveszni látszott az egész magyar jövő”, így „kemény kézzel le kell zárni a múltat”, és meg kell erősíteni a demokráciát.⁵⁰ Horthy Miklós szerepének értékelésére az említett évfordulókon nem tértek ki a kisgazda lapban 1945-ben, 1946-ban és 1947-ben sem, ugyanis elsősorban a német befolyás erősödéséről elmélkedtek, valamint arról, hogy az ország az 1930-as években „megindult a süllyedés lejtőjén”, amit senki sem tudott megakadályozni.⁵¹ Tildy Zoltán az 1945. október 16-án megjelent cikkében is a rendszer egészét minősítette: „...a konzervatív és reakciós államrend már semmi szervezett erőt nem tudott felmutatni a külső ellenséggel s a belső árulókkal szemben.”⁵² A népbírósi perekről közölt tudósítások, kommentárok és vezércikkek sem helyezték előtérbe a kormányzót, akiről így csak néhány utalás található a lapban; ezek forrásai a vádlottak, a tanúk állításai voltak.⁵³ Így közölték, hogy Endre László szerint a kormányzó neki azt mondta: ha „a zsidótlanítás megtörténik, abban az esetben a szuverenitásunkat visszakapjuk”.⁵⁴

Az elemzett cikkek hangvételében – a politikai változásokkal összefüggésben – 1947-ben mutatható ki némi változás. A Magyar Közösség elleni vád nyilvánosságra kerülése után a kisgazdapárt ugyanis védekezésre kényszerült. Emiatt az 1947. január elején megjelent cikk szerint a megvádolt hét „ostoba” katonatiszt a „feudál-fasiszta” korszak visszaállítására törekedett.⁵⁵ A „fasiszta” jelző a Horthy-korszak értékelése során – kutatásom szerint – nem került elő korábban a Kis Újságban. Annak ellenére azonban, hogy a szóhasználat kezdett megváltozni, a kormányzó személye még mindig nem került előtérbe. Nagy Ferenc lemondása után is csak a moszkvai rádió tudósítóját idézve – tehát közvetett módon – fordult elő a „Horthy-fasizmus” kifejezés a lapban.⁵⁶ Ez történt 1948 tavaszán is, amikor a magyar kormány tiltakozott az Egyesült Államok kormányánál, hogy Horthy Miklós, aki „közismerten fasiszta háborús bűnös”, túl nagy mozgásszabadsággal rendelkezik.⁵⁷

Horthy megítélése terén rövidesen további változásra került sor. A megszállás negyedik évfordulóján ugyanis a lap már arról írt, – a „bűn”, „népveszejtő politika” kifejezéseket használva –, hogy Horthy tudatában volt annak: mi fog történni a megszállás után, így a volt kormányzó azon állítása, ami szerint őt „Hitler becsapta”, nem állja meg a helyét.⁵⁸ Az értelmezés és a szóhasználat terén kimutatható különbségek, amelyek lassan mérséklődtek a Kis Újság és a Szabad Nép között, 1948–1949-re lényegében eltűntek.⁵⁹ A lap 1952. augusztus 10-éig jelent meg, de önálló hangot nem jeleníthetett meg.

A polgári demokraták értelmezési kísérlete: a Világ

Az 1949-ig megjelenő polgári demokrata Világ rövid terjedelemben rendszeresen tudósított a népbírósi perekről, azonban a volt kormányzó szerepével érdemben nem foglalkozott.⁶⁰ Az évfordulókon közölt cikkekről is ez mondható el. A német megszállás második évfordulóján arról írtak, hogy a nemzet elveszítette önértékét, meghunyászkodó lett, és „erkölcsi érzékét összekuszálták”. A konkrét felelősök nevét azonban nem közölték.⁶¹ 1947-ben viszont már

50 Tildy Zoltán: Felelősségünk és kötelességünk. *Kis Újság*, 1945. március 31. 1.

51 Lásd például Balla Antal: Március 19. *Kis Újság*, 1946. március 19. 1. (az idézet itt olvasható). Balla Antal: Április 4. *Kis Újság*, 1946. április 4. 1.

52 Tildy Zoltán: Október tizenötödiki mérleg. *Kis Újság*, 1945. október 16. 1.

53 Lásd például Imrédy Béla a Népbírósi elött. *Kis Újság*, 1945. november 15. 1.; A deportálásokról vall a véreskezű Endre László. *Kis Újság*, 1945. december 19. 1.

54 A deportálásokról vall a véreskezű Endre László. *Kis Újság*, 1945. december 19. 1.

55 Az összeesküvés. *Kis Újság*, 1947. január 8. 1.

56 A moszkvai rádió hírmagyarázója Nagy Ferenc lemondásáról. *Kis Újság*, 1947. június 4. 3.; Az MTI több ilyen közleményt is kiadott. Lásd például MNL OL K. 428. XXVI–A–14. 1948. június 4. 26., június 12. 12.

57 A magyar kormány tiltakozása. *Kis Újság*, 1948. március 7. 3.

58 A legszégyenteljesebb gyásznapi. *Kis Újság*, 1948. március 20. 3.

59 Lásd például Gyásznapi. *Kis Újság*, 1949. március 20. 2.; Legnagyobb ünnepünk. *Kis Újság*, 1950. április 4. 1.

60 Lásd például Halált kért az ügyész Bárdossy Lászlóra. *Világ*, 1945. október 23. 1.

61 Bálint Imre: Gyász évforduló. *Világ*, 1946. március 19. 1.

megtudták a Világ olvasói, hogy Horthy – a hadsereg segítségével – „honi divattá emelte a németrajongást”, ezzel is gyengítve az ellenállási hajlandóságot. A 25 esztendőszakot „hiénakorszaknak” nevezték.⁶² Az átállási („kiugrási”) kísérlet évfordulóján főként a szélsőjobbal felelősségét hangsúlyozták.⁶³ A kormányzóval 1947-ben foglalkozott először a lap október 15-e alkalmából. Az ismeretlen újságíró leszögezte, hogy az átállási kísérlet volt „Horthy első és egyetlen értelmes intézkedése”, azonban ezt „olyan gondatlanul készítette elő, mint amilyen gondatlanság, a magyarság örök érdekeivel nem törődő lelkiismeretlenség jellemezte egész huszonöt esztendő uralmát”. Ezt követően kezdődött „a magyar történelem legszörnyűbb rémuralma”.⁶⁴

A Világ esetében is az látható, hogy 1947 után valamivel többet foglalkoztak Horthy személyével, de a kommunista Horthy-képhez való érdemi közeledés – a szóhasználat és a tartalom szempontjából – nem mutatható ki.

A polgári radikálisok értelmezési kísérlete: a Haladás

A Magyar Radikális Párt hetilapjában Horthy Miklós alakja középponti helyet foglalt el. Egyértelműen negatívan ítélték meg fővezéri és államfői szerepét. Az 1919 és 1944 közötti időszak egészét „züllött” és „zülllesztő” időszaknak nevezték, amely olyan mértékben „megbukott”, hogy „pótvizsgára sem bocsátható soha többé”.⁶⁵

1945. december 8-án Zsolt Béla egész oldalas vezércikke volt olvasható Horthy Miklósról a lapban. Cikkét úgy kezdte, hogy végre a maga módján tudja megünnepelni a Miklós-napot, amely „25 éven keresztül Európa egyik legbrutálisabb és legkorlátoltabb ellenforradalmi karrieristájának” volt névünnepe. A szerző úgy látta, hogy Horthy volt az előző korszakban „az erkölcsi és szellemi romlásnak” inspirálója. Ezt bizonyítja, hogy 1919-ben „saját kezével ölt”, és „százával adott ki parancsot” gyilkosságok elkövetésére (így a Somogyi–Bacsó-gyilkosság esetén is). A hangsúlyt tehát a fehérterrorra helyezte, de emellett arra is kitért, hogy politikai érdekeiket követve a „nyugati civilizáció hatalmai” megbékéltek a fehérterror rendszerével. Belülről és kívülről a látszat ugyanis az volt, hogy Horthy megváltozott, szakított azzal a politikával, amely a hatalomra jutását eredményezte, de a valóságban ezzel szemben semmi érdemi változás sem történt – érvelt a szerző.⁶⁶

A Horthy-korszak egészét bíráló évfordulós cikkekén kívül olyan írásokat is közöltek, amelyek a kormányzó politikai szerepét taglalták. 1946. október 17-én például azt lehetett olvasni, hogy a felelősség kérdésében a kormányzót „mindenki más előtt” lehet említeni, tehát mindenki másnál nagyobb „bűnös”.⁶⁷ A Magyar Közösség elleni vádak kapcsán Zsolt Béla több olyan cikket is publikált, amelyben szintén 1919-re hivatkozott, azt állítva, hogy sikeres hatalomátvétel esetén hasonló események történtek volna, megisméltődött volna a terror. Szerinte komolyan kell venni az összeesküvést, mert 1919-ben sem hitte volna senki, hogy Horthyból 25 éven át államfő („nemzeti eszménykép”) lesz.⁶⁸

Azzal, hogy 1949. február 1-jén a Magyar Radikális Párt belépett a Magyar Függetlenségi Népfrontba, elveszítette önálló arcát. Azt megelőzően a Horthy-képük főként a szóhasználat és a hangsúlyok terén tért el a kommunista értelmezéstől.

62 Emlékek szérűjén. *Világ*, 1947. március 19. 1.

63 Bródy Ernő: Évforduló. *Világ*, 1945. október 17. 1.; Október. *Világ*, 1946. október 16. 3.

64 Szomorú évforduló. *Világ*, 1947. október 16. 3.

65 Lásd például Nagy Tibor: A gyalázat évfordulója. *Haladás*, 1945. október 13. 3.

66 Zsolt Béla: Horthy Miklós. *Haladás*, 1945. december 8. 1.

67 Rónai Mihály András: Október és október. *Haladás*, 1946. október 17. 7.

68 Zsolt Béla: Lehet, urak, beszállni. *Haladás*, 1947. január 9. 1. (az idézet itt olvasható); Zsolt Béla: Másként, mint tizenkilencben. *Haladás*, 1947. január 16. 1–2.

Összegzés

Horthy Miklós 1945 és 1948–1949 közötti megítélése, bár egyértelműen negatív volt, mégsem tekinthető teljesen homogénnek. A politikai és a médiapluralizmus felszámolása előtt ugyanis volt még lehetőség különféle, egymástól a szóhasználat és a hangsúlyok terén eltérő negatív, kritikus Horthy-képek közvetítésére. A Szabad Nép hasábjain – legitimációs okokból – egy meglehetősen kidolgozott narratíva jelent meg, amely a politikai és hatalmi változásokkal összefüggésben fokozatosan átalakította a közbeszédet. A „fordulat évé”-hez közeledve megváltozott más napilapok Horthy-képe is, majd 1948–1949 után Horthy Miklós megítélése a nyilvánosság szintjén teljes mértékben homogénné vált. Hegemón pozícióba került a kommunista propaganda részeként kidolgozott és közvetített leleplező narratíva. A kutatásom során elemzett lapok közötti különbségekre világít rá, hogy milyen mértékben foglalkoztak a volt kormányzó értékelésével, milyen módon tették ezt, mi jellemezte a szóhasználatukat és hangsúlyaikat, használták-e például a „fasiszta” jelzőt. Az eltérésekre világít rá emellett az is, hogy mely évfordulókon foglalkoztak a Horthy-korszakkal. A Tanácsköztársaság évfordulóin például a Szabad Nép mindig közölt cikket, a Népszava ritkábban, míg a többi napilap csak a kommunista hatalomátvételt követően. A többi évfordulóról – néhány kivétellel – szinte minden évben jelentek meg eltérő terjedelmű cikkek. Összességében megállapítható, hogy a Szabad Népet leszámítva csak értelmezési kísérletekről lehet beszélni, amelyek a hatalmi viszonyok miatt csak átmenetileg befolyásolhatták Horthy Miklós megítélését 1945 és 1948 között.

Irodalom

Apor Péter (2014): *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések).

Buzinkay Géza (2001): Politika és ideológiák igájában, 1918–1948. In: Kókay György & Buzinkay Géza & Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest: Sajtóház, Lap- és Könyvkiadó Kft., 219–223. o.

Gellért Ádám & Turbucz Dávid (2012): Egy elmaradt felelősségre vonás margójára. *Betekintő*, 4. sz., http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_4_gellert_turbucz.pdf (utolsó letöltés: 2014. X. 28.).

Kalmár Melinda (1995): Az ideológiaközvetítő nyilvánosság szerkezetváltozása (1948–1958). *Holmi*, 11. sz., 1603–1617. o.

Murányi Gábor (2001): Az irányított sajtó története 1948 és 1988 között – vázlatos áttekintés. In: Kókay György & Buzinkay Géza & Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest: Sajtóház, Lap- és Könyvkiadó Kft., 228–230. o.

Pritz Pál (2011): Népbíróági perek a horthysta politikai elittel szemben. *Rubicon*, 7. sz., 26–37. o.

Rév István (1999): Ellenforradalom. *Beszélő*, 4. sz., 42–54. o.

Romsics Ignác (2003): Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris

Romsics Ignác (2007): Horthy-képeink. *Mozgó Világ*, 10. sz., 3–32. o.

Romsics Ignác (2011): Clio bővületében. *Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest: Osiris.

Sipos Balázs (2008): Újságok, újságírók az 1944-es polgári ellenállásból – és emlékezetük. *Múltunk*, 1. sz., 194–220. o.

Szajda Szilárd (2003): Fordulat vagy a fejlődés betetőzése? A rendszerváltozás reprezentációja a magyar sajtóban 1947 és 1951 között. *Médiakutató*, tél, 55–70. o.

Szinai Miklós (1988): *Ki lesz a kormányzó? A Somogyi–Bacsó-gyilkosság háttere*. Budapest: Kossuth.

Turbucz Dávid (2010): Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országglásának” húszéves jubileuma. *Médiakutató*, nyár, 101–122. o.

Turbucz Dávid (2012): Kultusz és ellenkultusz. *Mozgó Világ*, 8–9. sz., 19–26. o.

Turbucz Dávid (1984) PhD, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének kutatója. Kutatási területe Horthy Miklós élete, megítélésének története az első világháborútól napjainkig, különös tekintettel az 1919 és 1944 közötti Horthy-kultuszra. Legutóbbi írása a *Médiakutató*-ban: „Vezérkultusz és nyilvánosság” (2010. nyár).